Een kop met karakter

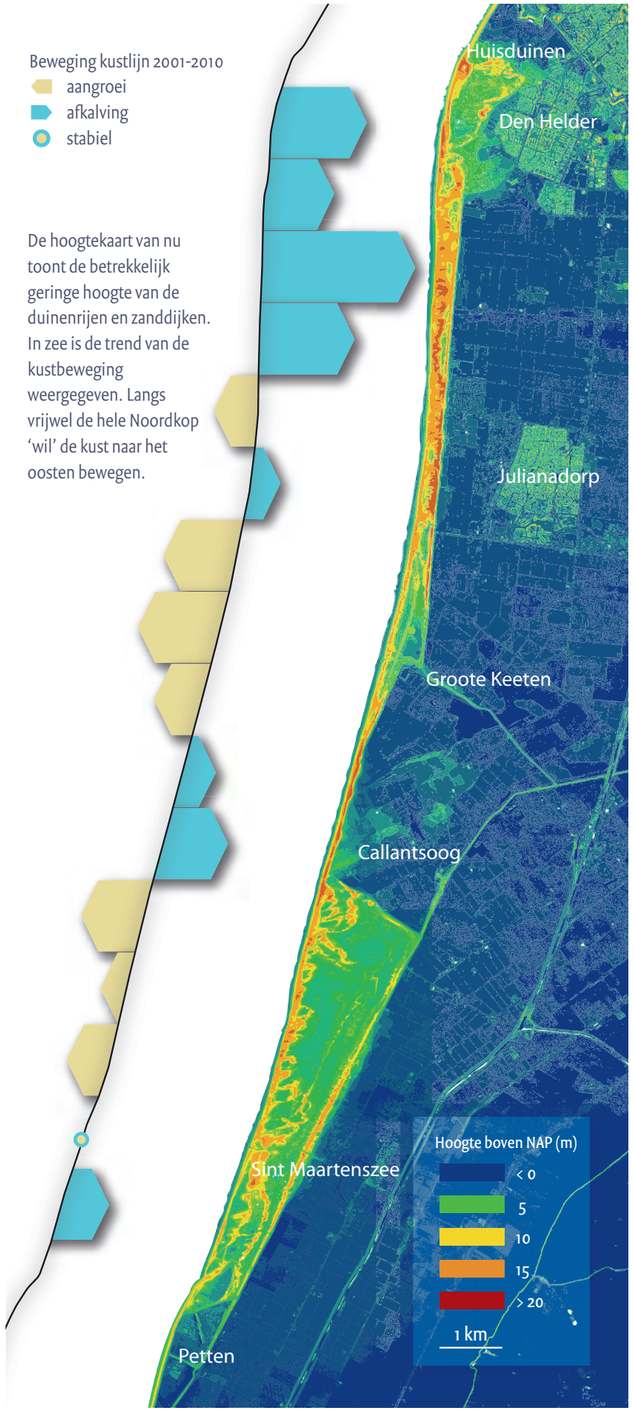

De ruggengraat van de Noordkop is een zwak gebogen kustlijn die bestaat uit oude dijken als de 13e-eeuwse Oude Schoorlse zeedijk, de 16e-eeuwse Zijperzeedijk en de 17e-eeuwse Van Oldebarnevelts-dijk (nu Zanddijk). Beide deels overstoven en vermomd als duin. Tussen Petten en Camperduin liggen de Hondsbossche en Pettemer Zeewering op een plek waar tot aan het eind van de middeleeuwen duin lag. Noordwaarts richting het Zwanenwater snuif je een Waddengeur op: van heide en zout. Het is een paar graden frisser, de lucht is helder, het licht is mooi gefilterd, er is een ruime horizon. En voor wie er van houdt: veel, heel veel wind.

Rond Callantsoog is een reeks hoogtepunten te vinden. Het landschap laat hier haar geschiedenis lezen met namen als Voordijk, Abbestede en Kooibosch, respectievelijk een hersteldijk na een stormvloed, een middeleeuws bouwwerk van de Abt van Egmond en een verlaten eendenkooi met bos rond unieke blauwgraslanden.
Het mooiste natuurgebied van de Noordkop, het Zwanenwater, is één van de mooiste duingebieden van Europa. We zouden er graag over zwijgen om het voor onszelf te houden, net als over het landgoedje dat de romantisch naam 'Het Wildrijk' draagt. Interessant is ook de Zijpe zelf, een voorbeeld van wat er met een waddengebied kan gebeuren na inpoldering. De polder was voor de aanleg van het 'Groot Noordhollandsch Kanaal' bosrijker. Alleen het Wildrijk, de Ananas en de Ruigeweg zijn nog over, de rest werd opgestookt onder de etenspannetjes van de gravende arbeiders.
Sommige plaatsen, zoals Den Helder, hebben behalve veel militaire cultuurhistorie (de Stelling van Napoleon) verrassend veel natuurgebiedjes in en om de bebouwing liggen: de verrommelde Huisduinerpolder, de Tuintjes, het Refugium, Mariëndal en ook groen rond oude forten en begraafplaatsen. De duinstrook was in deze buurt tot slechts enkele jaren geleden het domein van waterwinners en militairen. Beiden zijn verdwenen, het waterpeil herstelt zich, de natuur volgt onmiddellijk. En de eens 'Verboden Duinen' zijn nu op veel plekken toegankelijk: de Noordduinen, delen van de Grafelijkheidsduinen en nieuwe gebieden als Refugium en Mariëndal.
Een groot deel van het nu zichtbare landschap rond en in kustplaatsen is pas in de 20e eeuw en dan vooral na de Tweede Wereldoorlog ontstaan. Ook door de sloop van Petten en Den Helder in de oorlogsjaren en weinig respectvol omgaan met oude bouwwerken na de oorlog tot heden resteert in vergelijking tot bijvoorbeeld Kennemerland en Texel weinig uit voorbije eeuwen.

De Noordkop en andere vastelandsduinen

Er zijn grote verschillen tussen de Noordkop en de andere vastelandskusten van Noord- en Zuid-Holland. In de ondergrond van het duin vinden we hier geen 'oude duinen' ofwel strandwallen zoals in Kennemerland, maar enig veen, klei en veel zeezand. De landinwaarts gelegen lage nollen zijn geologisch gezien 'jong' en tijdens middeleeuwse stormen afgezet. Grote hoeveelheden zand werden landinwaarts afgezet in zogenaamde wash-overs waarbij het water van de Noordzee over wadplaten de Zuiderzee bereikte. Dat gebeurde in de middeleeuwen, soms nog daarna. Voorbeelden van nollen zijn de nu in het landschap opgenomen eilandjes als de Garst en de Schooten. Waar nu een luchthaven ligt, lag ooit het 'Quelderduin'. De naam de Kooij verwijst naar een eendenkooi die hier ooit lag, een van de vele in de Noordkop. Vrijwel het hele huidige kustduin bestaat uit zand dat van de Gouden Eeuw tot nu is afgezet. Noordelijk zand dat als het enige eeuwen oud is door de regen is ontkalkt, waardoor er veel 'kalkvliedende' heide kan gaan groeien. Veel struikhei zien we bijvoorbeeld op de Zijperzeedijk uit 1597. De meeste dophei in de lage, vochtige duinvalleien.
Een tweede verschil met de meer zuidelijke kuststrook is dat afzettingen uit de ijstijd hier veel minder diep liggen (ca. 10m en minder) dan bijv. in het gebied van het voormalige zeegat van Bergen (ca. 1000 v.Chr. gesloten) en het voormalige mondingsgebied van het Oer-IJ bij Castricum (rond het begin van onze jaartelling gesloten). De ijstijdafzettingen liggen op Texel en Wieringen zelfs aan de oppervlakte en zijn met het zeewaarts gelegen gebied 'de Stenen', de reden dat ons land zijn huidige vorm heeft: hier was het noordwestelijke aangrijpingspunt voor zandafzettingen en kustvorming. Zo ontstond de noordelijke kustboog van kalkarm zand die tot Bergen aan Zee reikte en zich zuidwaarts met kalkrijker zand van het Rijnstroomgebied mengde in het 'kalkovergangsgebied' tussen Bergen en Egmond.
Een derde verschil met de rest van de Hollandse kust betreft het duingebruik na 1500. In de duinen van Kennemerland is er bij Zandvoort, Beverwijk en Egmond sprake van vele akkertjes in het duin en van beweiding vanuit de bewoningskernen. Tot in de 19e eeuw deed men daar pogingen tot grootschalige landbouwontwikkeling in het duin. In de Noordkop is het anders: door het recente ontstaan van de duingebieden, door de nabijheid van weide- en akkergrond en door de lage bevolkingsdichtheid is er nauwelijks sprake van duinlandjes en ontginning van duinvalleien. Alleen in erg barre tijden werden duinvalleien ontgonnen, bijvoorbeeld het Kieftenglop aan de noordwestpunt van het Zwanenwater na de Allerheiligenvloed (1570). Die ontginning was nodig omdat de middeleeuwse poldertjes van Callantsoog na 1570 nog jarenlang onbruikbaar waren door het uitblijven van herstelwerken (tot 1610). De valleien van het Botgat benoorden het Dubbelduyn (nu de strandopgang bij Groote Keeten) zijn voor een deel als weidegrond gebruikt en worden in deze jaren weer natuur. In de veel omvangrijkere valleien van het Zwanenwater speelde jacht de hoofdrol en is nooit op grote schaal aan landbouw gedaan.
Mede hierdoor is er in de Noordkop geen 'zeedorpenlandschap' te vinden. Verder speelt mee dat het oude landschap bij Petten, Callantsoog en Huisduinen simpelweg verzwolgen is, compleet met middeleeuwse Heerewegen en oude kernen en kerken. Een veldnaam in zee ten noordwesten van Petten luidt niet voor niets 'Pettemerpolder'.

Overgang Pettemerduinen en Pettemer Zeewering

Noordkop in trefwoorden

UNIEK (VRIJWEL ALLEEN HIER)	ZEER BIJZONDER (ALLEEN HIER IN NL)	BIJZONDER (ALLEEN HIER IN NH OF EXTRA GOED ONTWIKKELD)
***	**	*
▸ Waddensfeer in vastelandsduinen: het licht, de geur, de open begroeiingen. ▸ Terugwijkende en later terugveroverde kust met voormalige eilanden Callantsoog en Huisduinen; ingepolderd Waddengebied. ▸ Dijken werden duinen: o.a. Noordduinen. ▸ Duinen werden dijken: o.a. Hondsbossche zeewering. ▸ Veenvorming en grote meren in de duinen van het Zwanenwater.	▸ Vroeger één geheel met Texel; gelijkenissen met Texel qua flora en fauna. ▸ In 16e en 17e eeuw lange zanddijken; aanleg Zijpe- en Hazepolder. ▸ Bolwerk tapuiten in Nederland in zeer konijnenrijke Noordduinen. ▸ Kust en achterland in één blik te overzien.	▸ Een jong landschap van hooguit 500 jaar, weinig bos. ▸ Den Helder: koopvaardij- en marinestad met verdedigingswerken met grote gevolgen voor duinlandschap. ▸ Kalkarm waddendistrict maar niet zo schraal als bij Schoorl; veel kruidenrijke duinen en zeer bloemrijke schraallanden, zowel droog als nat. ▸ Grote verschillen met het veel oudere Kennemerland; geen zeedorpenlandschap, nauwelijks duinlandbouw, nauwelijks landgoederen, maar wel eendenkooien en nollen: lage duintjes, vaak diep landinwaarts gelegen.

Uit: Duinen en mensen Noordkop en Zwanenwater (2011) © Uitgeverij Natuurmedia, Amsterdam

Bestel dit boek op http://duinenenmensen.nl/bestellen-boekenserie-duinen-en-mensen/